

“ADEKVATLIK” VA “EKVIVALENTLIK” KONSEPSIYASINING O’ZARO BOG’LIQ XUSUSIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Jamoliddinova Mohinur Davlatjonovna

Xorijiy tillar va adabiyoti yo’nalishi (ingliz tili) talabasi,

Xorijiy tillar va adabiyoti fakulteti,

Farg’ona davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolaning asosiy yo’nalishi til xususiyatlarini o’rganish, uni boshqa tillardan ajratib turuvchi barcha o’ziga xosliklarini: betakror strukturasi, grammatik tuzilishi va lug’at tarkibini ochib berishdan iborat.

Kalit so’zlar: *til, ekvivalentlik, adekvatlik, tarjima nazariyasi*

ABSTRACT

The main focus of this article is to study the characteristics of the language, to reveal all its peculiarities that distinguish it from other languages: its unique structure, grammatical structure and vocabulary.

Key words: *language, equivalence, adequacy, translation theory*

KIRISH

Ekvivalentlik, adekvatlik va moslik tushunchalari tarjima nazariyasida ham, amaliyotida ham birday qo’llaniladi va ular ma’no jihatdan yaqindir. Keng ma’noda qo’llanilganda, ular quyidagicha talqin qilinadi: ekvivalentlik bir narsaga ma’no jihatdan teng, teng kuchli; adekvatlik - mutlaqo teng hodisa, moslik - mutlaq tenglik, biror narsaga o’xshashlik. Ko’rib turganingizdek, ekvivalentlik tushunchasi uchlikning semantik kategoriyasiga ega, bu, ehtimol, ushbu tushunchaning zamonaviy tarjima nazariyasi va amaliyotida qo’llanilishining keng tarqalganligini tushuntiradi. Shu bilan birga, albatta, bu tushunchalar bir semantik sohani nazarda tutadi. V.S.Vinogradov, tarjima nazariyasidagi ekvivalentlik deganda asl nusxada va tarjimada mavjud bo’lgan semantik, stilistik va funksional-kommunikativ ma’lumotlarning nisbiy tengligining saqlanishi tushunilishi kerak, deb hisoblaydi. Shuni ta’kidlash kerakki, asl nusxa va tarjimaning ekvivalentligi, birinchi navbatda, matnda eksplitsit va implitsit (yashirin) ifodalangan ma’lumotni, shu jumladan retseptorning his-tuyg’ulariga ta’sir qiluvchi ma’lumotlarni tushunishning umumiyli va yaxlitligidir. Tarjimaning ekvivalentligi asl matn yaratilgan vaziyatga ham, tarjima qilingan tilda uni qayta qurish holatiga ham bog’liqdir [Vinogradov 2001: 18].

Komissarov “ekvivalent tarjima” va “adekvat tarjima”ni bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, bir xil bo‘lmagan tushunchalar deb hisoblaydi. “Adekvat tarjima” atamasi uning fikricha, kengroq ma’noga ega va "yaxshi" tarjimaning sinonimi sifatida ishlatiladi, ya’ni muayyan sharoitlarda tillararo muloqotning zaruriy to‘liqligini ta’minlagan tarjima. “Ekvivalentlik” atamasi V.N.Komissarov tomonidan bir-biriga tenglashtirilgan til va nutq birliklarining semantik jamoasi sifatida ta’riflangan [Komissarov 1990: 233-234].

Adekvatlik - asliyat va tarjima matnlarning shunday mutanosibligiki, unda tarjimadan qilingan maqsad ko’zda tutiladi. “Adekvatlik” va “adekvat” atamaları tarjimini doimiy, protsessual narsa sifatida tavsiflaydi, “ekvivalentlik” va “ekvivalent” atamaları esa tarjimini kommunikativ maqsad va funksiyalar nuqtai nazaridan, asliyat va tarjima matnlari o’rtasidagi mos munosabatlarni ko’rib chiqadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarjima jarayoni har bir alohida holatga mos kelishi uchun buyurtmada tarjimaning maqsadi (eksplitsit yoki implitsit) ko’rsatilishi kerak. Vermeer buyurtmani maqsad va unga erishishda kerak bo‘lgan shartlarni o’z ichiga olgan holda tavsiflaydi; bu holda barcha shartlar mijoz va tarjimon o’rtasida muhokama qilinishi kerak. Tarjima matnning mohiyati uning maqsadi yoki tartibi bilan belgilanadi va adekvatlik tarjima jarayonining mezoni sifatida ekvivalentlik ustidan hukmronlik qiladigan yetakchi rol o’ynay boshlaydi [Vermeer 1989/2000].

K.Rays va G.Vermeering fikricha, adekvatlik tarjima jarayonida maqsadni kuzatish natijasi sifatida asliyat va tarjima matni o’rtasidagi munosabatni tavsiflaydi. Boshqacha qilib aytganda, agar ikkilamchi matn buyurtmachi tomonidan qo’yilgan maqsadni, shartlarni bajarsa, u funktsional va kommunikativ jihatdan adekvat deb hisoblanadi. Ekvivalentlik asliyat va tarjima matni o’rtasidagi funktsional doimiylikka kamayadi (ularning funktsiyasi bir xil bo‘lgan hollarda). Biroq, bu funktsional izchillik doimiy qoida emas, balki istisno bo‘lib tuyuladi. Ekvivalentlik esa asliyat va tarjima matni o’rtasidagi funktsional doimiylikka tenglashadi (ularning funktsiyasi bir xil bo‘lgan hollarda). Biroq, bu funktsional izchillik, aksariyat holda, qoida emas, balki istisno bo‘lib tuyuladi.

Nord [Nord 1997] va Schaeffner [Schaeffner 1998] scopos nazariyasining boshqa olimlar tomonidan tanqid qilingan ba’zi munozarali jihatlarini ko’rib chiqdilar. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Scopus nazariyasi faqat nobadiiy matnlar uchun mo’ljallangan. Badiiy matnlar aniq maqsadni ko’zlamaydi yoki uslubiy jihatdan murakkabroqdir.

2. Scopos nazariyasi na asliyat matning lingvistik mohiyatiga, na tarjima matning mikrodarajalarining xarakterli belgilarini (xususiyatlarini) qayta tiklanishiga yetarlicha ahamiyat bermaydi. Ko'zlangan maqsad adekvat bajarilgan taqdirda ham, matn alohida qismlarining (parchalarining) stilistik yoki semantik darajasida noadekvat bo'lishi mumkin.

Bunday mulohazalar e'tiborga loyiq ko'rinsa ham, bizning tadqiqotimiz doirasida faqat ushbu nazariyaning "adekvatlik" va "ekvivalentlik" tushunchalari o'rtasidagi munosabatlarga qanday munosabat bildirgani ko'proq qiziqtiradi. Shu o'rinda K.Rays va G.Vermeer nuqtai nazaridan adekvatlik hukmron tushuncha, ekvivalentlik esa adekvatlikning faqat bir turi, degan xulosaga kelish mumkin. Ularning nazariyasiga asoslanib, agar ekvivalentlik tarjima matni asliyatga mos keladimi degan savolga javob bersa, tarjima jarayon sifatida berilgan kommunikativ shartlarga mos keladimi degan savolga adekvatlik javob beradi.

Bunday mulohazalar e'tiborga loyiq ko'rinsa ham, bizning tadqiqotimiz faqat scopos nazariyada "adekvatlik" va "ekvivalentlik" tushunchalari o'rtasidagi munosabatlar qanday o'rganilganligi. Shu o'rinda K.Rays va G.Vermeer nuqtai nazaridan adekvatlik hukmron tushuncha, ekvivalentlik esa adekvatlikning faqat bir turi, degan xulosaga kelamiz. Ularning nazariyasiga asoslanib, agar ekvivalentlik yakuniy matn asl nusxaga mos keladimi degan savolga javob bersa, adekvatlik jarayon sifatida tarjima berilgan kommunikativ shartlarga mos keladimi degan savolga javob beradi.

Shu o'rinda xulosa qilishimiz mumkinki, K.Rays va G.Vermeer nuqtai nazaridan adekvatlik hukmron tushuncha, ekvivalentlik esa adekvatlikning faqat bir turi hisoblanadi. Ularning nazariyasiga ko'ra, agar ekvivalentlik yakuniy matn asl nusxaga mos keladimi degan savolga javob bersa, adekvatlik jarayon sifatida tarjima berilgan kommunikativ shartlarga mos keladimi degan savolga javob beradi.

"Ekvivalentlik" va "adekvatlik" tushunchalari o'rtasida yana bir muhim farq bor. To'liq ekvivalentlik asl matnning funktsional tarkibini va uning kommunikativ maqsadlarini imkon qadar to'liq va maksimal darajada uzatish talabini qo'yadi. Holbuki, adekvatlik haqiqiy tarjima amaliyotiga qaratilgan bo'lib, unda asl nusxaning kommunikativ-funksional tarkibini mutlaqo to'liq o'tkazish ko'p hollarda imkonsizdir. Tarjimoning ma'lum bir muloqot sharoitida qabul qiladigan qarori ko'pincha murosa xarakteriga ega. Asl matnning eng muhim mazmunini saqlab qolish va boshqa muhitga uzatishda yo'l qo'yilgan semantik yo'qotishlar va qurbonlarsiz bo'lgan hech bir tarjima yo'q.

Bundan kelib chiqadiki, adekvatlik talabi maksimal emas, balki optimal, situatsion xarakterga ega: tarjima muayyan kommunikativ vaziyatdagi muayyan shart

va vazifalarga mos kelishi kerak. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, tarjima matni faqat semiotik darajalardan birida yoki funktsional o'lchovlardan birida originalga ekvivalent bo'lsa ham, tarjima adekvat deb tan olinishi mumkin. Bundan tashqari, ekvivalentlikdan har qanday og'ish tarjimonning o'zboshimchalik bilan emas, balki lingvistik yoki madaniy-sotsiologik ob'ektiv zarurat bilan belgilanishi kerak. Yuqoridagilarga xulosa qilib aytish mumkinki, asl nusxaga to'liq ekvivalent bo'lgan tarjima har doim ham adekvatlik talablariga javob bermaydi. Va aksincha, adekvat tarjima har doim ham asliyat va yakuniy matn o'rtasidagi to'liq ekvivalentlik munosabatiga asoslanmaydi.

Adekvatlik asl nusxa va tarjima o'rtasidagi muvofiqlikni, qo'llaniladigan til vositalarini tanlashni hisobga olgan holda baholagan bir vaqtda, ekvivalentlik mazkur parametrni hisobga olmaydi [Romanova 2011: 7].

XULOSA

Yuqoridagi materialni tahlilidan shunday xulosaga kelish mumkinki, o'rganilgan ikki konseptning o'zaro bog'liqligini ko'rib chiqishda yondashuvlarning xilma-xilligiga qaramay, ularning o'zaro tengligi haqida gap ketmaydi. Tadqiqotchilar adekvatlik va ekvivalentlik tushunchalari o'rtasidagi munosabatni turlicha izohlab, ulardan biriga ustunlik berib, uni birinchi o'ringa olib chiqishsa-da, tushunchalarning yaqin munosabati va o'zaro bog'liqligi shubhasizdir. Bundan tashqari, ekvivalentlik tushunchasi ko'pincha asliyat va tarjima matnlarining semantik birligi sifatida ta'riflanadi, ya'ni u natijaga qaratilgan, adekvatlik esa jarayon hisoblanib, tarjima yechimining sifatini belgilaydi. Adekvatlik, muayyan sharoitlarda tillararo muloqotning to'liqligini ta'minlaydi, ekvivalentlik esa umumiy xususiyatga ega bo'lib, bu erda gap asliyat tilidagi matn va uning tarjimasini o'rtasidagi maksimal muvofiqlik talabi haqida ketmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Даминов, Б. З. Ўзбекистонда таржима назариясининг шаклланиши // Молодой ученый. — 2020. — № 42 (332). — С. 310-313.
2. Абдурахмонова Н. (2000) Бадиий таржима программаси “Филология масалалари”, 2000.
3. Сафаров Ш. Тил. Маданият. Таржима ва мулоқот. Илмий-амалий анжуман материаллари. 2016.
4. Валеева, В. Г. К понятиям адекватности и эквивалентности в научном переводе // Вестник РУДН. — № 1(3) — С. 17-21.
5. Жамолиддинова, М. (2022). Обучение английскому языку посредством современных технологий. *Gospodarka i Innowacje.*, 29, 321-324.